

Щербата І. В.,*к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний аграрний університет,
м. Львів, Україна***Василенька Н. І.,***к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний аграрний університет,
м. Львів, Україна*

СТИМУЛЮВАННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Мета статті полягає в тому, щоб на основі результатів існуючих теоретичних концепцій та проведених емпіричних досліджень сформуванню механізму управління й стимулювання розвитку самостійної зайнятості населення сільських територій. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: абстрактно-логічний (для систематизації і теоретичного узагальнення наукового бачення формування стратегії сільського розвитку), метод побудови дерева цілей (для виявлення сукупності цілей сільського розвитку та представлення їх у вигляді ієрархії), синтезу (для вироблення рекомендацій щодо взаємодії регіональних органів управління зі суб'єктами господарювання). Обґрунтовано доцільність диверсифікації сільської економіки на основі передислокації наявних ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі. Це сприяє створенню можливостей для кращого використання людського капіталу, збільшення прибутків підприємств і домогосподарств, підвищення рівня життя селян, виступає мультиплікатором нових робочих місць. Визначено основні складові стратегії розвитку та механізму регулювання самостійної зайнятості сільського населення, які забезпечать належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян. Сфери застосування праці, види трудової діяльності повинні базуватися на наявному територіальному ресурсному потенціалі. Проведене дослідження дало змогу визначити основні складові стратегії розвитку та механізму регулювання самостійної зайнятості сільського населення, які забезпечать належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян. Отримані результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності місцевих органів влади.

***Ключові слова:** стратегія; сільська територія; соціально-економічний розвиток; диверсифікація; самостійна зайнятість.*

Постановка проблеми. Соціально-економічна трансформація на селі призвела до різкого погіршення економічної складової рівня життя сільських жителів, а саме скорочення зайнятості населення, зниження рівня доходів, зменшення споживання основних продуктів харчування і зміни структури доходів на користь забезпечення виживання. Основою виходу з кризи тут повинні стати заходи, які забезпечать належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян. Лише сільськогосподарське виробництво та сільськогосподарська зайнятість забезпечити цього не в змозі [3]. Тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки, що ґрунтується на передислокації наявних

ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі й сприяє створенню можливостей для кращого використання людського капіталу, збільшенню прибутків підприємств і домогосподарств, підвищенню рівня життя селян, виступає мультиплікатором нових робочих місць.

Внаслідок структурної перебудови аграрного сектору економіки, розриву міжгосподарських зв'язків, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, занепаду сільськогосподарських підприємств значно знижується попит на робочу силу, зростає напруження на ринку сільської праці. Особливістю сучасної зайнятості сільського населення є висока частка зайнятості поза межами свого населеного пункту як у містах, так і за кордоном. Ця ситуація

вимагає створення відповідних умов для планомірного розширення мережі робочих місць для забезпечення ефективної зайнятості на селі. Важливим напрямком вирішення ефективної зайнятості є розвиток виробничих функцій сільських територій, альтернативних сільськогосподарській зайнятості населення. При цьому необхідно об'єктивно оцінювати наявний потенціал кожної конкретної території, виявляти пріоритетні функції, зважаючи на різницю між сільським і аграрним розвитком.

Визначення на перспективу стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку сільських регіонів і конкретних інструментів їх забезпечення повинно базуватись на високоефективній регіональній політиці, яка передбачає нівелювання надмірних соціально-економічних відмінностей між регіонами, у тому числі необгрунтовану диференціацію сукупних доходів населення різних територій проживання. Ці напрями повною мірою залежать від обраної стратегії розвитку регіону, під якою розуміють систему пріоритетів, завдань, механізмів і комплексних заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових цілей соціально-економічного розвитку з урахуванням потенціалу регіону, їхнього внеску в досягнення загальнодержавної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї диверсифікації підприємницької діяльності та бізнесу висловлювали чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема українські вчені-економісти О. Білоус, О. Гаврилюк, У. Головешко, Т. Зінчук, В. Ковальчук, Е. Пікалов, О. Хомін, представники західної наукової думки – Ж. Вілкін, Ф. Котлер, Т. Лонч, М. Портер, С. Таніч та багато інших. Їхні теоретичні положення покладені в основу нашого дослідження. Водночас об'єктивним підґрунтям подальшого вивчення ідеї диверсифікації, зокрема щодо сільської економіки, є визначення можливостей її імплементації як інструменту забезпечення високих стандартів розвитку сільських територій, створення умов для вирішення проблем трудовозайнятості сільського населення.

Водночас, гармонізацію стану сільського ринку праці доцільно розглядати як важливу складову стратегії регіонального розвитку. Відтак вона повинна займати важливе місце в Національній системі стратегічного планування регіонального розвитку, до складу якої входять: Концепція державної регіональної політики, Державна стратегія регіонального розвитку, Стратегія регіонального розвитку, Програми економічного і соціального розвитку, Угоди щодо регіонального розвитку [7, с. 65]. Проведений аналіз і оцінка сучасних стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій показали, що, декларуючи зростання добробуту населення на основі соціально-економічних трансформацій, цими документами фактично не передбачено реальних шляхів його досягнення. Вони потребують конкретизації напрямів забезпечення зростання трудової активності сільського населення в складних соціально-економічних умовах.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягала в тому, щоб на основі результатів існуючих теоретичних концепцій та проведених емпіричних досліджень сформулювати механізм

управління й стимулювання розвитку самостійної зайнятості населення сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення характеристик соціально-економічного стану села, процесів, що відбуваються в сільськогосподарському виробництві, а також на сільських територіях загалом, дає змогу стверджувати, що для диверсифікації сільської економіки в регіональному розрізі існують необхідні умови, а також значні причини, основними з яких є низький рівень зайнятості та матеріального добробуту сільських жителів. Прискорений розвиток несільськогосподарських видів діяльності зумовлений процесом деаграризації сільської економіки – зменшенням в її структурі частки (але не обсягів!) аграрного виробництва [5, с. 49].

Стратегію диверсифікації традиційно використовують як інструмент підвищення доходів господарюючих суб'єктів (як сільськогосподарських підприємств, так і домогосподарств), що характеризує потребу в доході як основну рушійну силу цього процесу. Процес ініціювання диверсифікації відбувається у двох випадках: *по-перше*, за умови, коли традиційний вид діяльності не забезпечує належного рівня доходів (диверсифікація потреби); *по-друге*, коли існуючий потенціал дає змогу розширювати сферу діяльності (диверсифікація можливості) [8]. Проте в кожному разі детермінантою диверсифікованої діяльності виступає саме наявний потенціал.

Зниження обсягів та ефективності сільськогосподарського виробництва, руйнування соціального захисту призвели до погіршення умов праці й здешевлення вартості робочої сили в аграрній сфері. Нині майже чверть працівників сільськогосподарських підприємств отримує заробітну плату, нижчу за межу бідності, а близько 62 % – меншу за прожитковий мінімум [2, с. 135]. До того ж селянська праця залишається найменш оплачуваною, порівняно з працею в інших галузях економіки.

Економічне зростання села, його соціального розвитку зумовлений економічним добробутом населення, основою якого є зростання доходів. На територіальні органи влади всіх рівнів покладається особлива відповідальність за вирішення проблеми трудовозайнятості. Важливою її складовою є організація самостійної зайнятості. Під нею розуміють систематичну трудову діяльність, що базується на особистій праці індивідуума і членів його сім'ї, власних засобах виробництва й управляється юридично та економічно самостійним власником, який безпосередньо організовує виробництво і повністю несе відповідальність за результати господарювання [4, с. 104]. Привабливість самостійної трудової діяльності для розвитку сільської економіки, всебічна її підтримка і стимулювання зумовлені:

- створенням умов для здійснення структурних змін у функціонуванні місцевої економіки на засадах самовідтворюваності і конкуренції;
- вирішенням проблеми зайнятості через розширення сфери прикладання праці з урахуванням соціально-психологічних, етнічних, демоекономічних характеристик трудового потенціалу;
- вибором оптимальної моделі зайнятості – трудопоглинаючої чи трудозберігаючої, що дає

змогу формувати індустріальний, обслуговуючий або інформаційний тип трудовикористання;

- зростанням доходів місцевого бюджету, оскільки податок із малих підприємств акумулюється у бюджеті місцевих органів влади.

Важливою передумовою стимулювання самозайнятості населення є визначення сфери її застосування. Завдання регіональних органів влади полягає у визначенні трудової діяльності, що відповідає інтересам людей, потребам регіонального господарства і базується на наявному ресурсному потенціалі.

Складовими стратегії розвитку й механізму регулювання самозайнятості є територіальна стратегія розвитку самозайнятості та забезпечення взаємодії регіональних органів управління зі суб'єктами господарювання.

Перша підсистема охоплює:

- визначення пріоритетних сфер розвитку різних організаційно-господарських форм самозайнятості в галузевому і територіальному аспектах;

- розробку програм сприяння розвитку індивідуального підприємництва на різних рівнях управління;

- формування механізму багатоджерельного фінансування (бюджетні та позабюджетні кошти, частина грошових коштів із фонду сприяння зайнятості, надання позик, особисті заощадження населення);

- створення сприятливого економічного середовища за посередництва непрямого стимулювання розвитку індивідуального бізнесу (пільгове кредитування, виділення земельних ділянок, передача основних фондів законсервованих підприємств, матеріально-технічне постачання).

Друга підсистема регулює всю сукупність економічних взаємовідносин, що виникають безпосередньо між господарюючими суб'єктами і охоплює такі складові:

- механізм формування цін на товари і послуги, що вироблені індивідуальними підприємцями; забезпечення їх рівної участі в одержанні державних контрактів; недопущення цінової дискримінації на продукцію, вироблену ними;

- механізм розподілу доходів від самозайнятості з врахуванням того, що одержані доходи є основним джерелом не тільки відтворення виробництва, а й самого виробництва;

- механізм гнучкої системи податкових платежів і податкових пільг, яка забезпечить зацікавлення виробників у підвищенні ефективності господарювання (встановлення диференційованих норм амортизаційних відрахувань, створення резервів, що не обкладаються податком, тощо);

- механізм взаємодії суб'єктів господарювання з посередницькими структурами;

- розробка системи соціального захисту підприємців-індивідуалів та розвиток спеціальних страхових фондів, не пов'язаних із державним бюджетом;

- механізм інвестиційної підтримки початкуючих підприємців.

Формування майбутнього потенціалу регіону залежить від спроможності регіональної і місцевої влади обрати стратегічно правильний напрям

розвитку і забезпечити його успішну реалізацію. Однак, як зазначає У. Садова, місцеві органи управління не ініціюють розробку власних соціальних проектів і програм через бідність місцевих бюджетів, вони не здатні протистояти діям бізнесових структур, які провокують соціальну напругу [7, с. 146]. Тому значна роль у реалізації стратегії відводиться інституційним змінам як безперервного процесу кількісно-якісних і сутнісних перетворень суспільства та формування притаманних ринковій економічній системі інституційних умов для високих темпів інноваційного розвитку. Кінцевою метою змін є формування макроекономічного середовища, орієнтованого на максимальне задоволення потреб кожного індивіда, територіальної громади та суспільства в цілому і подолання протиріч між ними. Рушійною силою інституційних змін є підприємець-новатор, який реагує на стимули, закладені в інституційній основі.

Застосування сучасних методів та інструментів реалізації стратегії зростання трудової активності населення повинні базуватись на принципі соціального партнерства [1; 11], який передбачає соціальну відповідальність як суб'єктів сфери зайнятості, так і сторін зовнішнього середовища, зокрема органів місцевого самоврядування та суспільства в цілому; вдосконалення законодавства і створення правових умов участі сільських громад у прийнятті соціально та економічно значущих рішень; об'єднання зусиль суб'єктів сфери зайнятості та місцевих органів влади в місцевих соціальних програмах, направлених на поліпшення життя громадян та покращення екологічного стану довкілля, раціонального використання регіональних ресурсів, в яких функціонують їхні підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток бізнесових структур повинен мати чітку територіально-галузеву орієнтацію і передбачати індивідуально-конкретизований підхід до створення нових робочих місць. Сфери застосування праці, види трудової діяльності потрібно визначати на основі всебічного врахування економічних, соціальних, технологічних, екологічних, демографічних, етнічних умов розвитку території. У цих умовах завдання регіональних органів самоврядування полягає в пошуці видів трудової діяльності в кожній галузі виробництва, що відповідали б умовам і можливостям застосування праці самозайнятих. Вибір оптимальних форм трудової діяльності, розширення її сфери повинні призвести не лише до вирішення проблеми зайнятості сільського населення, а й забезпечити розвиток сільської економіки.

Соціальна політика регіонів, здійснювана в межах обраної стратегії, дає змогу вплинути на регіональний процес посилення соціальної безпеки людини, формування доходів населення та диверсифікувати їхні джерела таким чином, щоб забезпечити відповідні умови для стимулювання людського потенціалу, зростання економічної активності населення як самодостатньої цілі. Вона має набути виключно активного, а не пасивного характеру і не зводиться до державної благодійності, що стимулює споживацькі настрої та інфляційні процеси в країні. Виключна роль у

реалізації стратегії належить місцевим громадам та органам місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрів-Звруденко В. В. Соціальна відповідальність бізнес-структур на ринку праці України / В. В. Дмитрів-Звруденко // Економіка і держава. – 2012. – № 6. – С. 48–50.
2. Косодій Р. П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132–140.
3. Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / М. Й. Малік, В. А. Пулім. – Режим доступу : <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/8/156.pdf>.
4. Міковда В. П. Регіональні механізми стимулювання самостійної зайнятості / В. П. Міковда, М. І. Пітюлич // Регіональна економіка. – 1996. – № 1-2. – С. 104–114.
5. Прокопа І. В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І. В. Прокопа // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 47–50.
6. Стимулювання регіонального розвитку Закарпатської області : [монографія] / [за ред. Л. Т. Шевчук]. – Львів, 2008. – 187 с.
7. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні : регіональні дослідження і перспективи розвитку : [монографія] / У. Я. Садова. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 408 с.
8. Study on Employment in Rural Areas [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.pdf.

И. В. Щербата, Н. И. Василенка,

Львовский национальный аграрный университет, г. Львов, Украина

СТИМУЛИРОВАНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ

Цель статьи заключается в том, что бы на основании результатов существующих теоретических концепций и проведенных эмпирических исследований сформулировать механизм управления самостоятельной занятости населения сельских территорий. В процессе исследования применены общенаучные методы: абстрактно-логический (для систематизации и теретического обобщения научного видения формулирования стратегии сельского развития), метод построения дерева целей (для выявления совокупности целей сельского развития и представления их в виде иерархии), синтеза (для разработки рекомендаций по взаимодействию региональных органов управления с субъектами хозяйствования). Обосновано необходимость диверсификации сельской экономики, что базируется на передислокации существующих ресурсов в новые виды сельскохозяйственной и несельскохозяйственной деятельности. Это стимулирует создание возможностей для лучшего использования человеческого капитала, увеличение прибылей предприятий и домохозяйств, рост уровня жизни сельского населения, выступает мультипликатором новых рабочих мест. Определены основные составляющие стратегии развития и механизма регулирования самостоятельной занятости сельского населения, которые обеспечат надлежащий уровень дохода как основы для создания качественных условий жизни. Сферы применения труда, виды трудовой деятельности должны базироваться на существующем территориальном ресурсном потенциале. Проведенное исследование дало возможность выявить основные составляющие стратегии развития и механизма регулирования самостоятельной занятости сельского населения, которые обеспечат надлежащий уровень доходов как основы для создания качественных условий жизни населения. Полученные результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности местных органов управления.

Ключевые слова: стратегия; сельская территория; социально-экономическое развитие; диверсификация; самостоятельная занятость.

I. Shcherbata, N. Vasylenka,

Lviv National Agrarian University, Lviv, Ukraine

PROMOTION OF DIVERSIFICATION OF RURAL ECONOMY AS A STRATEGIC DIRECTION FOR RURAL DEVELOPMENT

Purpose. *The purpose of the article is that on the basis of existing theoretical concepts and empirical research conducted to form management mechanism and promotion of self-employment in rural areas.*

Methodology of research. *In research author used general scientific methods – abstract logical (for theoretical generalization and systematization of scientific vision of forming a strategy for rural development), the method of construction of tree of objectives (to identify aggregate goals of rural development and representation them in form of hierarchy), synthesis (making recommendations on cooperation regional authorities with entities).*

Findings. It is proved necessity of diversification of rural economy that is based on redeployment existing resources in new kinds of agricultural and not agricultural activity. It stimulates creation of opportunities for the best use of the human capital, to increase in profits of the enterprises and households, to increase in standard of living of agricultural population, acts as the animator of new workplaces. It identifies the basic components of strategy development and the mechanism of regulation of self-employment of agricultural population which will provide an appropriate level of the income as bases for creation of qualitative conditions of a life. Spheres of application of work, kinds of labor activity should base on existing territorial resource potential.

Originality. Carried out research has enabled to reveal the basic making strategy of development and the mechanism of regulation of independent employment of agricultural population which will provide an appropriate level of incomes as bases for creation of qualitative conditions of a life of the population.

Practical value. The results of the research can be implemented in practice of local authorities.

Keywords: strategy; rural areas; socio-economic development; diversification; self-employment.

Рецензенти: Горлачук В. В., д. е. н., професор;
Якубовський С. О., д. е. н., професор.

© Щербата І. В., Василенька Н. І., 2014

Дата надходження статті до редколегії 01.10.2014